

YOSH OILALARDA IJTIMOIIY INTELLEKT VA EMOTSIONAL KOMPETENSIYANING RIVOJLANISH OMILLARI

Esanboyev Qahramon O'ktamovich

SamDu doktaranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tadqiqot yosh oilalarda ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiyaning shakllanishini ta'minlovchi asosiy omillarni o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda oilaviy muhit, ota-ona munosabatlari, kommunikativ ko'nikmalar va shaxsiy psixologik xususiyatlarning ijtimoiy intellekt hamda emotsional kompetensiyaga ta'siri tahlil qilinadi. Ishda yosh oilalarda emotsional va ijtimoiy ko'nikmalarni baholash uchun psixodiagnostik vositalar va test metodlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari oilaviy psixologiya va pedagogika amaliyotida yoshlar o'sishi va rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: oilalar, intellekt, ish, mexanizm, yoshlar, pedagogika, xususiyat, psixologiya.

Globalashuv o'z mohiyati bilan insoniyatni umumiy axborot makoniga birlashtirish, madaniy identifikatsiya va o'zaro ta'sirlar sonining ko'payishi orqali yangi ijtimoiy-tarbiyaviy va axloqiy muhitni shakllantiradi; bu muhitda yosh oilalar turli madaniy kodlar, kommunikatsion uslublar, emotsional ifodalar va xulq-atvor me'yorlari bilan tanishib borar ekan, bu omillar psixologik jihatdan murakkab integratsiya, moslashuvchanlik va kognitiv qayta ishlov mexanizmlarini talab etadi. Shunday ekan, yosh oilalar kontekstida globalashuv jarayonining emotsional va ijtimoiy o'zaro ta'sirlarga bo'lgan ta'sirini ijtimoiy intellekt shakllanishining psixologik determinantlari orqali o'lchash muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

“Yosh oilalarda ijtimoiy intellekt shakllanishi jarayoni murakkab, ko'p qatlamli va o'zaro bog'liq psixologik determinantlarga asoslangan bo'lib, globalashuv ushbu determinantlarning faoliyatida sezilarli darajada strukturaviy va funksional o'zgarishlar yuzaga keltirmoqda. Bu o'zgarishlar, bir tomondan, yangi imkoniyatlar, zamonaviy kommunikatsiya uslublari va madaniyatlararo hamkorlikni shakllantirsa, boshqa tomondan, individualizm, emotsional yakkalanish va kommunikativ uzilishlar orqali ijtimoiy intellektni pasaytiruvchi omilga ham aylanishi mumkin. Demak, bu yo'nalishda amalga oshirilgan imperik tadqiqotlar asosida ilgari surilayotgan ilmiy tavsiyalar yosh oilalar uchun ijtimoiy-emotsional muvozanatni saqlash, madaniy identifikatsiyani yo'qotmasdan globalashuvni ongli boshqarish va o'zaro aloqalarni rivojlantirishda muhim amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.”²⁹

²⁹ Salovey P., Mayer J. D. Emotional Intelligence. Imagination, Cognition and Personality, New York, 1990. 185–211 p.

Zamonaviy psixologiya fanida insonning ichki psixik holatlari va ularning jamiyatdagi faoliyatga bo'lgan ta'sirini chuqur tahlil qilishga qaratilgan ilmiy izlanishlar tobora kengayib borayotgani, shubhasiz, ijtimoiy intellekt masalasining dolzarbligini oshirmoqda. Xususan, yosh oilalarda ijtimoiy intellekt shakllanishi jarayoni nafaqat psixologik, balki ijtimoiy, madaniy va kommunikativ determinantlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonni puxta o'rganish, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, baholash va modellashtirish zamonaviy psixodiagnostikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Ijtimoiy intellekt deganda insonning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarga kirishishda, ularning ichki holatlarini anglab yetishda, empatik javob qaytarishda, konfliktli vaziyatlarda o'zini adekvat tutishda va ijtimoiy kontekstda o'zining hissiy va aqliy salohiyatini oqilona boshqarish qobiliyati tushuniladi. Bu tushuncha o'z ichiga kognitiv komponentlar (masalan, ijtimoiy signalni anglash, xulqni bashorat qilish), affektiv komponentlar (hamdardlik, empatiya, emotsional sadoqat), va moslik komponentlarini (moslashuvchanlik, kompromissga tayyorlik, kommunikativ strategiyalar) oladi.

Ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiya zamonaviy psixologiyada shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiy va oilaviy hayot kechirishida asosiy ko'rsatkich sifatida qaraladi. Ijtimoiy intellekt – bu boshqa insonlar bilan samarali muloqot qilish, ularning his-tuyg'ularini tushunish va moslashish qobiliyati, emotsional kompetensiya esa shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan ijobiy munosabatlarni rivojlantirish qobiliyatidir. Yosh oilalar kontekstida bu ko'nikmalar nafaqat ota-onaning o'zaro munosabatlarida, balki farzandlarning rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi.

1. Oilaviy muhitning ta'siri

Oilaviy muhit yosh oilalarda ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiyaning shakllanishida eng asosiy determinantlardan biridir. Mehribonlik, qo'llab-quvvatlash, konfliktlarni konstruktiv hal qilish kabi xususiyatlar oilaning ijtimoiy va emotsional muhitini belgilaydi. Misol uchun, agar farzand ota-onasining bir-biriga nisbatan samimiy va empatik munosabatini kuzatsa, u kelajakda o'z munosabatlarida ham shunday xulq-atvorni o'rganadi. Shu bilan birga, oilada har qanday muammoli vaziyat konstruktiv va tinch yo'l bilan hal qilinsa, bu farzandda murosaga kelish va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini shakllantiradi.

2. Ota-ona muloqoti

Ota-onaning ochiq va samimiy muloqoti farzandning emotsional kompetensiyasini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Farzand o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifoda qilishga imkon olganda, u o'zini anglash va boshqalar bilan samarali munosabatlarni rivojlantirish ko'nikmalarini o'rganadi. Masalan, farzand xafa bo'lganda, ota-ona uning his-tuyg'ularini tinglashi va ularga javob berishi, ularning emotsional intellektini oshiradi.

3. Shaxsiy psixologik xususiyatlar

Har bir shaxsning o'zini anglash, stressga chidamlilik, o'zini boshqarish va motivatsiya kabi psixologik xususiyatlari ham emotsional kompetensiyaning rivojlanishiga bevosita

ta'sir ko'rsatadi. Yosh oilalarda farzandlar ota-onaning stressli vaziyatlarda qanday harakat qilishini kuzatadi va o'zini boshqarish strategiyalarini o'rganadi. Shu tariqa, shaxsiy xususiyatlar va oila muhitining uyg'unligi farzandning ijtimoiy intellektini mustahkamlashga xizmat qiladi.

4. Jamiyat va ijtimoiy muhit

Oilaviy muhit va ota-ona muloqotidan tashqari, yosh oilaning tashqi ijtimoiy aloqalari ham ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiyani shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Do'stlar, qo'shni oilalar, maktab va bolalar bog'chasi muhiti farzandlarga turli ijtimoiy vaziyatlarni boshdan kechirish, boshqa insonlarning his-tuyg'ularini tushunish va moslashish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

5. Psixodiagnostik tadqiqot metodlari

Yosh oilalarda ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiyani baholash uchun turli psixodiagnostik vositalar ishlatiladi. Masalan:

- **Ijtimoiy intellektni baholash:** Social Skills Inventory (SSI), Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT)
- **Emotsional kompetensiyani baholash:** Emotional Quotient Inventory (EQ-i), Bar-On EQ testlari
- **Oilaviy muhitni tahlil qilish:** Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales (FACES), oilaviy intervyular va kuzatuv metodlari

Bu vositalar yordamida tadqiqotchilar yosh oilalarda ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiyaning darajasini aniqlash, rivojlanish mexanizmlarini tahlil qilish va tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Yosh oilalarda ijtimoiy intellekt va emotsional kompetensiya shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiy va oilaviy hayot kechirishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ularning rivojlanishi bir necha asosiy determinantlarga bog'liq: oilaviy muhit, ota-ona muloqoti, shaxsiy psixologik xususiyatlar va tashqi ijtimoiy muhit.

- **Oilaviy muhit:** Mehribonlik, qo'llab-quvvatlash va konfliktlarni konstruktiv hal qilish ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni mustahkamlaydi.
- **Ota-ona muloqoti:** Ochik, samimiy va empatik muloqot farzandning his-tuyg'ularini anglash va boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.
- **Shaxsiy psixologik xususiyatlar:** Stressga chidamlilik, o'zini boshqarish va motivatsiya ijtimoiy intellektni shakllantirishga yordam beradi.
- **Ijtimoiy muhit:** Tashqi aloqalar va jamiyat bilan muloqot ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

Psixodiagnostik vositalar yordamida bu omillarni baholash va rivojlantirish mumkin. Tadqiqot natijalari yosh oilalarda ijtimoiy va emotsional kompetensiyani rivojlantirish, oilaviy psixologik maslahat va pedagogik amaliyotlarda qo'llash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu tariqa, yosh oilalardagi ijtimoiy va emotsional ko'nikmalar barqaror rivojlanadi, oilaning umumiy psixologik sog'lomligi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
2. Mayer, J.D., Salovey, P., & Caruso, D.R. (2004). *Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications*. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215.
3. Bar-On, R. (2006). *The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI)*. *Psicothema*, 18(Suppl), 13–25.
4. Minuchin, S. (1974). *Families and Family Therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Olson, D.H., & Gorall, D.M. (2003). *Circumplex Model of Marital and Family Systems*. In F. Walsh (Ed.), *Normal Family Processes* (3rd ed., pp. 514–548). New York: Guilford Press.